

Tradíció és reprezentáció két 17. századi debreceni neolatin gyászvers-antológiában*

A 16–17. században számos Debrecenhez és a Debreceni Református Kollégiumhoz kapcsolódó művelője volt a neolatin alkalmi költészetnek. A versírók szinte kivétel nélkül a lelkészek, a kollégiumi tanárok és diákok, továbbá a művelt polgárok közül kerültek ki. Alkalmi jellegű verseik pedig többnyire rendkívüli eseményekhez, jeles alkalmakhoz (például egy-egy könyv megjelenése, esküvő, temetés, fokozatszerzés, utazás, születésnap) és kiemelkedő személyekhez, jórészt református közösségük tagjaihoz, barátaikhoz, támogatóikhoz kapcsolódtak.

Sajnálatosan ezek a költők és verseik a hazai kutatásban a mai napig nem kaptak kellő figyelmet.¹ Gyakori jelenség, hogy a 18–19. század szépirodalom-fogalmának alárendelve vizsgálják a 16–17. század irodalmi termését, így háttérbe szorítva a korszak egyházi irodalmát és neolatin alkalmi költészetét. Ennek ellenére ezekre az alkalmi szerzeményekre több aspektusból is kiemelt forrásként kell tekintenünk, hiszen általuk bepillantást nyerhetünk a 16–17. századi hazai egyházi értelmiség életrajzába, kapcsolatrendszerébe és poétikai-filológiai műveltségébe. Továbbá a szövegek megfelelő kontextusban, megfelelő szempontok szerint történő filológiai elemzésével ezek a korábban lebecsült alkalmi versek új megvilágításba kerülhetnek, és kimutatható lesz a költemények kapcsolódása a külföldi egyetemi poétikai iskolák elméleti alapvetéséhez és módszertani eljárásaihoz.

* A szerző az Emberi Erőforrások Minisztériumának Szegedi Kis István Kutatói ösztöndíjasa. A dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségért köszönettel tartozom a Debreceni Egyetem Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhelyének.

¹ A Debreceni Kollégium kora újkori neolatin alkalmi költészetével csupán néhány tanulmány foglalkozik részletesebben a hazai szakirodalomban: TÓTH Béla, *Latin nyelvű költészet Debrecenben a XVII. században*, Studia Litteraria, Tomus XVII, 1979, 51–69; NÉMETH Béla, *Adalékok két debreceni latin költő, Csorba István és Kóródi Bedő Dániel értékeléséhez*, Könyv és könyvtár, 1987, 129–138; GYÓRI L. János, *A kollégium szerepe a magyar irodalom művelésében = A Debreceni Református Kollégium története*, szerk. BARCZA József, Bp., A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1988, 627–696; SZABADI István, *Adalékok a Debreceni Református Kollégium koszorús költője, Kóródi Bedő Dániel értékeléséhez = Világosító lámpás: Tanulmányok a 60 éves Gyóri L. János tiszteletére*, főszerk. FAZAKAS Gergely Tamás, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület – Debreceni Református Kollégium, 2018, 147–152; POSTA Anna, *A Debreceni Református Kollégium 17. századi professzorainak neolatin halotti költeményei*, Gerundium, 2019/1, 21–32; Uő., *A Debreceni Református Kollégium 17. századi professzorainak neolatin üdvözlőkölteményei*, Gerundium, 2019/3–4, 100–111; Uő., *Újfalvi Imre neolatin alkalmi költeményei = Újfalvi Imre pere és műveltsége: Tanulmányok és szövegközlések*, szerk. OLÁH Róbert, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2019, 111–123.

Neolatin halotti költészet Debrecenben

A halotti költemények a 17. század utolsó évtizedeiben különleges népszerűségnek örvendtek Debrecenben, ahol 1679-től 1700-ig összesen hét búcsúztató versgyűjtemény jelent meg: 1. *Sympathia memoriae...*, 2. *Lamentum metricum...*, 3. *Parentatio lugubris...*, 4. *Brabaeum vitae...*, 5. *Hedera poëtica...*, 6. *Epicedium perennitatis...*, 7. *Honor posthumus...*² Az antológiákban elsratott személyek (Köleséri Mihály, Mártonfalvi Tóth György, Nógrádi Mátyás, id. Köleséri Sámuel, Felvinczi Sándor, Szenci A. Pál, Szilágyi Tönkő Márton) külföldi peregrinációjukról hazatérve, tanári-lelkészi hivatalukban szolgálva mindnyájan fontos szerepet tölthettek be Debrecen egyházi-szellemi életében.³ Az alábbiakban a két elhunyt püspököt, Nógrádi Mátyást és Szilágyi Tönkő Mártont búcsúztató halotti versgyűjteményekkel foglalkozunk részletesebben. A kötetekből elemzésre kiválasztott korpusz azon költők verseiből állt össze, akiket származásuk, iskolájuk, hivataluk vagy éppen ezek mindegyike Debrecenhez és/vagy a Debreceni Református Kollégiumhoz kapcsol.⁴

² *Sympathia memoriae nominis Michaelis Köleseri...*, Debrecini, Ex officina Johannis Rosnyai, 1679 (RMK II, 1443, a TtRE Nagykönyvtára RMK 196 jelzetű kolligátumi példányát használtam); *Lamentum metricum aeternitatis nominis... Georg. Martonfalvi...*, Debrecini, Ex officina Johannis Rosnyai, 1681 (RMK I, 1255a, a TtRE Nagykönyvtára RMK 1455 jelzetű másolati példányát használtam); *Parentatio lugubris super obitu excellentiss. ac celeberr. viri D. Matth. Nogradi...*, Debrecini, Ex officina Johannis Rosnyai, 1681 (RMK II, 1480, a TtRE Nagykönyvtára RMK 201 jelzetű kolligátumi példányát használtam); *Brabaeum vitae, & rerum gestarum, Reverendissimi, clarissimi, ac eruditissimi viri, Dni. Samuelis Köleseri...*, Debrecini, Per Stephanum Töltesi, 1683 (RMK II, 1517, a TtRE Nagykönyvtára RMK 618 jelzetű kolligátumi példányát használtam); *Hedera poëtica, significativa vitae & rerum gestarum, admodum reverendi, clarissimi ac doctissimi viri, domini Alexandri Felvinci...*, Debrecini, Impressit Paulus Kassai, 1686 (RMK II, 1580, a TtRE Nagykönyvtára RMK 199 jelzetű kolligátumi példányát használtam); *Epicedium perennitatis nominis viri Dei reverendi clarissimi, ac doctissimi domini, Pauli Szenci...*, Debrecini, Apud Paulum Cassai, 1691 (RMK II, 1682, a TtRE Nagykönyvtára RMK 670 jelzetű kolligátumi példányát használtam); *Honor posthumus, quem magno nomini, viri admodum reverendi, clarissimi, doctissimi, celeberrimi &c. D. Martini Szilágyi...*, Debrecini, Impressit Georgius Vincze, 1700 (RMK II, 1989, a TtRE Nagykönyvtára RMK 200 jelzetű kolligátumi példányát használtam).

³ Csupán id. Köleséri Sámuel tíz évesen elhunyt kisfia, Köleséri Mihály tekinthető kivételnek. Mártonfalvi Tóth György (1635–1681) 1659-ben Franekerben teológiából doktorált, majd Nagyváradon tanárként működött. 1660 augusztusában Nagyvárad török kézre jutott. Ekkor Mártonfalvi az egész kollégiummal Debrecenbe vonult, és ott haláláig tanárként dolgozott. Nógrádi Mátyás (1617–1681) debreceni tanulmányai után Sárospatakon lett tanár, majd 1649 szeptemberében lelkészi állást foglalt el Debrecenben, ahol egy ideig a kollégiumban is tanított. A debreceni egyházmegye 1661-ben esperessé választotta, 1665-től pedig a tiszántúli egyházkerület püspöke lett. Id. Köleséri Sámuel (1634–1683) 1672 júniusától Debrecenben lelkészkedett, 1681-ben pedig a debreceni egyházmegye esperesévé választotta. Felvinczi Sándor (1642/43–1686) debreceni tanulmányai után Kassán lett rektor, majd lelkész helyettes. 1678-ban Debrecenben viselt lelkészi hivatal, 1684-től már a debreceni egyházmegye esperese. Szenci A. Pál (1644–1691) 1681-től debreceni lelkész, 1686-tól pedig a debreceni egyházmegye esperese. Szilágyi Tönkő Márton (1642–1700) Debrecenben tanult, majd 1669-től ugyanitt tanárként működött, 1699-ben pedig az egyházkerület püspökévé választották. Az életrajzi adatok forrása: ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon*, szerk. LADÁNYI Sándor, Bp., A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977. <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3> (Letöltés ideje: 2021. január 18.)

⁴ A Nógrádi-kötet összesen 70, a Szilágyi Tönkő-kötet pedig 197 költeményt tartalmaz. Mindkét antoló-

A tanulmány nagyobb részében a kora újkori halotti költészet alapjául szolgáló poétikai-retorikai hagyományokat idézzük fel. Előbb a gyászversek antikvitásban gyökerező műfajtypusait és metrikai jellemzőit tekintjük át, majd az elemzésünk tárgyát adó versszövegek retorikai alakzatai, allúziói és trópusai által mutatunk rá a funerációs költemények klasszikus irodalmi mintázatokhoz való kapcsolódására.

A dolgozat zárásában a halotti költeményekben megjelenő reprezentációs gesztusok felől elemezzük az antológiákat. A versek egyaránt teret adnak az elhunyt egyén és az elhunytat sirató közösség reprezentatív megjelenítésére. A versszövegek számos részlete ad betekintést az eltávozott személy életének fontos mozzanataiba, fordulópontot jelentő eseményeibe, az egyén elismerésre és dicséretre méltó tulajdonságaiba, érdemeibe vagy éppen az adott korszak történelmi eseményeibe. Ugyanakkor a kötetek változatos összetételéből kirajzolódik a 17. századi értelmiség kapcsolatainak mikro- és makrostruktúrája: a helyi viszonyok ugyanúgy, mint a debrecenieknek az egyházkerület más tagjaival való összekapcsolódása. A lírai beszélők pedig többnyire a közösség (a család, a barátok, az iskola, az egyház, a város, a haza) nevében búcsúznak a halottól, kollektív veszteségként értelmezve a halálesetet.

---

giából 26 olyan vers került kiválasztásra, amelynek költője a Zoványi- és/vagy a Szinnyei-lexikon adatai alapján igazoltan kapcsolható Debrecenhez és/vagy a Debreceni Kollégiumhoz. A Nógrádi-kötetből kiválasztott debreceni vonatkozású költők: id. Köleséri Sámuel (1634–1683), Felvinczi Sándor (1642/43–1686), Szenczi A. Pál (1644–1691), Debreceni Kalocsa János (1632–1710), Érsekújvári Karai Orbán (?–1690), Szőnyi Nagy István (1633/34–1709), Szilágyi Tönkő Márton (1642–1700), Lisznyai Kovács Pál (1630–1693), Patai K. István (1654–1711), Kecskeméti Selymes János (1655/56–1721), Szilágyi Mihály (?), Matolcsi Cs. Jeremiás (?), Váradai Sámuel (?), Gönczi Pál (?), Vári Mihály (?–1723), Debreceni Ember Pál (1660k.–1710), Szőlősi P. Pál (1661–1688), Makódi János (?), ifj. Rápóti Pap Mihály (1660–1726), Szerencsi János (?), Pápai Mihály (?), Geszti Mihály (?), Vecsei M. István (?–1719), Nógrádi Benedek (1663–?). Megjegyzés: Patai K. István költőtől három vers szerepel az antológiában. Kérdés, hogy vajon mindhárom versnek ugyanaz a Patai K. István a szerzője vagy névegyezés áll fenn. A lexikonokban csak egy Patai K. Istvánt találtunk, aki szóba jöhet mint a gyászalkötemények szerzője. A Szilágyi Tönkő-kötetből kiválasztott debreceni vonatkozású költők: Dobozi István (?), Debreceni Fóris István (?–1711), Debreceni Kalocsa János (1632–1710), Losonczy András (?), Béltéki János (?), Czeglédi P. Pál (1659–1712), Veresegyházi Tamás (1643–1716), Szenczi Szabó János (?–1700 u.), ifj. Rápóti Pap Mihály (1660–1726), Pathai K. István (1654–1711), Debreceni Ember Pál (1660k.–1710), Kecskeméti Selymes János (1655/56–1721), Pathai P. Sámuel (?–1739), Vári Mihály (?–1723), Kondorosi János (1662–?), Gyöngyösi (Árva) István (?), Diószegi P. Sámuel (1675–1713), Kocsi Csergő János (1648–1711), Ujfalusi B. György (?), Miskolci L. István (?), Szathmári S. István (?), Kisfaludi Péter (?), Báthori N. K. Gáspár (?), Herczeg János (?), Bárány Mihály (?), Pathai P. János (?). Megjegyzés: Pathai P. Sámuel költőtől két vers szerepel az antológiában. Kérdés, hogy vajon mindkét versnek ugyanaz a Pathai P. Sámuel a szerzője vagy névegyezés áll fenn. A lexikonokban csak egy Pathai P. Jánost találtunk, aki szóba jöhet a gyászalkötemények szerzőjeként. Az életrajzi adatok forrása: ZOVÁNYI, *i. m.*; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV, Bp., Hornyánszky, 1891–1914. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

A halotti költészet műfajtypusai

A siratóének (gr. threnos, lt. naenia) már az ógörög irodalom Homérosz előtti korszakában az ősi melikus költészet szerves részét képezte. Az *Iliász* utolsó énekének egyik szöveghelye utal a műfaj kezdetleges megjelenési formájára. Az eposz zárlatában a trójaiak az Akhilleusz kardjától elesett Hektór herceget gyászolják. Az ikonikus jelenet panaszos áriával kísérik az énekesek.⁵ A műfaj az archaikus kori görög lírában is jelentősnek bizonyult. Pindarosz a *Nekik ott az éji sötétet alant...* kezdetű threnos töredékében a holtak világába, az általa elképzelt Elíziumba ad betekintést.⁶ Szimónidész töredékes siratójában Danaé és az újszülött Perszeusz ládába zárva, halálra várva hánykódnak a tengeren.⁷ A halotti költészet másik népszerű műfajára is találunk példát Szimónidésznél. Híres kétsoros sírversében (gr. epitaphion, lt. epitaphium) a thermopülai csatában elesett spártai hős katonáknak állít emléket.⁸ A római császárkor görög nyelven alkotó történetírója, Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzok* című művének második könyvébe (*Pel.* 1.) egy rövid sírfeliratot illeszt be. Kétsoros költeményében az ismeretlen szerző a spártai harcosok élet- és halálszemléletét villantja fel.⁹

A római aranykor irodalmának számos költőjét megihlette az elmúlás. Catullus harmadik carmenjében kedvesének madárkáját gyászolja, hatvanötödik versét pedig Trójánál elhunyt fivére emlékére írta.¹⁰ Az állatok halálát tematizáló költemények közé tartozik Ovidius *Szerelmek*-kötetének egyik darabja is. Az elégiagyűjtemény második könyvének hatodik versében a költő egy papagáj temetésére hívja össze a madarak seeregét.¹¹ Horatius több ódájában (I. 3., II. 6., IV. 12.) rejtjelekbe foglalva siratja elhunyt barátját, Vergiliust. A nyílt gyászra is mutat példát az első könyv huszonegyedik versében, amelyben Vergiliusszal közös barátját, Quintilius Publius Varust búcsúztatja.¹² Az epicédium (gr. epicedion, lt. epicedium) mint műfaji elnevezés megjelenik Statius néhány alkalmi versének címében. Az *Erdők*-antológia ötödik könyvének harmadik darabjában apja (*Epicedion in Patrem Suum*), az ötödikben pedig fia (*Epicedion in Puerum Suum*) keserű halálát panaszolja a költő. A második könyv hatodik költeménye pedig vigasztalás (lt. consolatio) Flavius Ursushoz, aki ugyancsak gyermeke elvesztését fájlalja.¹³

⁵ HOMÉROSZ, *Iliász*, ford. DEVECSERI Gábor, Bp., Szépirodalmi, 1985, 429–430.

⁶ Széphajjú Khariszok *tánca*, ford. JÁNOSY István, KÁLNOKY László, Bp., Európa, 1960, 51.

⁷ *Uo.*, 28.

⁸ Fohász a múzsákhoz: Tíz ógörög költő, Szentendre, Interpopulart, 1993. <https://mek.oszk.hu/00300/00386/#> (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

⁹ PLUTARKHOSZ, *Párhuzamos életrajzok*, ford. MÁTHÉ Elek, Bp., Magyar Helikon – Európa, 1978.

¹⁰ Caius Valerius CATULLUS *összes versei*, ford. DEVECSERI Gábor, Bp., Magyar Helikon, 1967, 7–8, 76–81.

¹¹ Publius OVIDIUS Naso, *Szerelmek*, ford. GAÁL László, Bp., Akadémiai, 1961, 73–77.

¹² Quintus HORATIUS Flaccus *összes versei*, szerk. BORZSÁK István, DEVECSERI Gábor, Bp., Corvina, 1961, 62–65, 102–105, 142–145, 296–299. A rejtjeles Horatius-ódákról bővebben lásd RIMÓCZINÉ HAMAR Márta, *Horatius (carm. II. 6.) Vates amicus-a = R. H. M., Szemek, mint két ragyogó virág...: Összegyűjtött tanulmányok*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2007, 159–170.

¹³ Statius antológiája latin nyelven elérhető az interneten: <https://www.thelatinlibrary.com/statius.html> (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

A felsorolt műfaji terminusok a 16–17. századi lexikográfiai művekben is szerepelnek. Calepinus és Szenci Molnár latin–magyar szótáraiban az *epitaphium* ('koporsora meeczet iras, koporsovers' – 'koporsoi vers, koporsofelett valo irás') és az *epicedium* ('valaki haláláról irt versek, koporsó vers' – 'valaki haláláról irt versec') szavak magyar jelentései közt nincsenek eltérések. A *consolatio* ('vigasztalás') kifejezés csak Calepinusnál ('siralom, halottakért való keserves sirás'), a *threnos* és a *naenia* ('halott énece, Tor énece') pedig csak Szencinél fordulnak elő.¹⁴ A kora újkori meghatározásokkal összhangban áll az *Oxford Classical Dictionary* epicedium-definíciója. A szócikk szerint egy gyűjtőfogalomról van szó, amely az elhunytak tiszteletére íródott gyászverseket foglalja magába, és tartalmilag nem különbözik jelentős mértékben a halotti költészet többi műfajától (*threnos*, *naenia*, *epitaphion*, *consolatio*).¹⁵

Az elemzésünk tárgyául szolgáló 17. századi gyászvers-antológiák közül a Szilágyi Tönkö-kötetben több műfajjelölő cím is található, az említett terminusok közül is megjelenik itt néhány, konkrétan a *Threnodia*, az *Epitaphium* és a *Naeniae*.¹⁶ Az alkalmi gyűjtemény költői az ilyesfajta címadásokkal (például *Ode in Parentalia*, *Exequiale Philomelisma*, *Monodia*, *Síralmas versek*¹⁷) nem a különféle műfajok közötti határvonalak meghúzására törekednek, sokkal inkább egymás szinonimáiként használják az egyes fogalmakat. A kötetekben szereplő, tematikailag egymással összefüggő halotti költemények tulajdonképpen mind egységesen besorolhatók az epicedium gyűjtőkategóriába. A műfaji elnevezések azonos jelentéskörben való használata már az ókori példák esetében is megfigyelhető. A fent idézett, spártai harcosokról szóló *epitaphiont* a verset felvezető szövegrészben Plutarkhosz epicedionnak nevezi.¹⁸

A funerációs műfajok elégius jellege

Arisztotelész *Poétikájának* I. fejezetében még az összes elégiai versmértékben, azaz disztichonban íródott költeményt elégiának tekinti.¹⁹ Horatius már kategorizál: az egyéb műfajoktól (eposz, iambosz, komédia, tragédia) elkülönítve két tematikai

¹⁴ *Calepinus latin-magyar szótára 1585-ből*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1912, 61, 106. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_163/?pg=0&layout=s (Letöltés ideje: 2021. január 18.); *Retorikai, irodalomelméleti címszavak Szenci Molnár Albert latin-magyar szótárkiadásából = Retorikák a reformáció korából*, szerk. IMRE Mihály, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2003, 470, 473, 477.

¹⁵ Az *Oxford Classical Dictionary* epicedion-szócikke interneten elérhető: <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-2437> (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

¹⁶ *Honor posthumus...*, i. m., A3v, B2r, D1v.

¹⁷ *Uo.*, A4v, B4r, C1r, C3v. A latin címek magyar fordítása: *Óda halotti ünnepre, Gyász- / Temetési philomelisma* (a *philomelisma* fogalmát lásd *A dialogizálás formái* című fejezetben).

¹⁸ Plutarkhosz művének vonatkozó része eredeti görög nyelven elérhető az interneten: https://www.loebclassics.com/view/plutarch-lives_pelopidas/1917/pb_LCL087.343.xml (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

¹⁹ ARISZTOTELÉSZ, *Poétika*, ford. SARKADY János, Bp., Magyar Helikon – Európa, 1974.

csoportra osztja az elégiákat, a hálaadó-könyörgő versekre és a gyászelégiákra, az utóbbi típus megjelenéséhez kapcsolja magának az elégiaköltészetnek a kezdetét is.²⁰ Az elégia mint műfaji elnevezés tehát már az antikvitás idején megkapja a 'siralmas ének, vers' klasszikus alapjelentését, amely a kora újkori szótárakban is szerepel.²¹

A 16–17. századi praeceptumszerzők ugyancsak az elégiaköltészet kontextusában beszélnek a halotti műfajtypusokról.²² Károlyi Péter az 1567-ben Kolozsvárott megjelent verstani munkájában nem tér ki a lírai műfajok osztályzására és tárgyalására.²³ Piscator az 1642-ben Gyulafehérvárott nyomtatott, iskolai használatra szánt poétikai kézikönyvében már részletesen foglalkozik a műfajelmélettel.²⁴ A VI. fejezetben a hagyományos retorikai felosztás szerint rendszerezi a műfajokat, a bemutató nembe (genus demonstrativum) sorolja a siralmakat, mint amilyen az elegia, a threnus, az epicedium és az epitaphium. Az elegiát általánosságban olyan költeménynek nevezi, amelyet siralom alkalmával szoktak énekelni. Az epicedium esetében már konkrétan fogalmaz, halottakra írott gyász-költeményként határozza meg a műfajt, amelyet másként *neniae*-nek, *monodiának* és *carmen lugubrénak* is mondanak. A threnus és az epitaphium esetében már egészen pontos leírást kapunk, az előbbi gyászos költemény városok vagy országok feldúlásakor, az utóbbi pedig sírhantra írt költemény.²⁵ Piscator tehát az egyes típusok definiálásakor szűkebb és tágabb jelentéskörű fogalmakkal egyaránt dolgozik, továbbá utal az egyes elnevezések szinonimikus használatára, s ezáltal a műfajok közötti átjárhatóságra.

Julius Caesar Scaliger az 1561-ben Lyonban megjelent poétikájában két fejezetet szentel a funerációs műfajok bemutatásának. A harmadik könyv CXXV. caputjában az elegiát alapvetően siralmas, gyászos, panaszos tárgyú költeményként jellemzi, az epicediumokról és az epitaphiumokról pedig mint az elégiából eredő halotti műfajokról beszél. Ugyanezen könyv CXXII. fejezetében egy koncepcionális eltérést fogalmaz meg az epicedium és az epitaphium között: míg az előbbit a holttest eltemetése előtti, azaz a temetési szertartás alatti időszakra szánják, addig az utóbbi sírfeliratként, azaz elogiumként egyértelműen az elhantolás után kap funkciót. A threnos Scaligernél is a városok pusztulására írott sirató.²⁶

²⁰ Quintus HORATIUS FLACCUS, *Ars poetica* = Q. H. F. *összes versei, i. m.*, 579 (75–78. sor).

²¹ *Calepinus latin-magyar szótára 1585-ből, i. m.*, 101; *Retorikák a reformáció korából, i. m.*, 469.

²² A praeceptumirodalom kapcsán lásd még IMRE Mihály, *A Balassi-kánon első változata: Az 1595-ös bártfai antológia* = I. M., *Az isteni és emberi szó párbeszéde: Tanulmányok a 16–18. századi protestantizmus irodalmáról*, Sárospatak, Hernád, 2012, 77–115, különösen a 109–114. oldalakat.

²³ KÁROLYI Péter, *Institutio de syllabarum et carminum ratione...*, Claudiopoli, In officina Casparis Helti, 1567 (RMNy 236). <http://dspace.bcucuj.ro/handle/123456789/26243> (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

²⁴ Philippus Ludovicus PISCATOR, *Artis poeticae praecepta...*, Albae Juliae, typ. principis, 1642 (RMNy 1927).

²⁵ Bán Imre fordítását idéztük: BÁN Imre, *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században*, Bp., Akadémiai, 1971, 31–32.

²⁶ Iulius Caesar SCALIGERUS, *Poetices libri septem...*, Lyons, Apud Ioannem Crispinum, 1561, P4r–v, P5r. https://books.google.hu/books?id=gddfAAAACAAJ&hl=hu&source=gbs_book_other_versions (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

1597-ben Ingolstadtban nyomtatták ki Jacobus Pontanus *Poeticarum institutionum libri tres* című munkáját, amelynek vonatkozó műfaji definíciói a scaligeri minta szoros követéséről tanúskodnak. Pontanus az epitaphiumon belül több altípust határoz meg, a búcsúztatott személyeket kategóriákba (fejedelmek, nemesek, katonai vezetők, szentéletűek, szüzek, családanyák, atyák, fivérek, gyermekek) sorolva alakítja ki az egyes műfajcsoportokat.²⁷ 1617-ben adták ki a giesseni akadémia professzorai, Christophorus Helvicus és Conradus Bacchmannus által szerkesztett költészettant. A kötet végén szereplő összefoglaló táblázatok közül az ötödik a versek tematikai felosztásába ad betekintést. Ezek szerint az elegia és annak fajtái, a threnus, az epicedium és az epitaphium a szomorú dolgokról szóló költemények csoportját alkotják. Az elegia itt is, mint általában, siratóversként van meghatározva, és a többi halotti műfajtypus leírása sem tér el a szokványos definícióktól.²⁸ A 17. század egyik legnépszerűbb poétikája Johannes Vossius nevéhez kötődik. Az Amszterdamban megjelent kézikönyv harmadik könyvének XI. captuja az elégiáról szól. Vossius a műfajt a Kr. u. 5. században tevékenykedő ógörög neoplatonista filozófus, Proklosz szavaival jellemzi: eszerint az elegia gyászos, passzios hangú költemény, amely a temetési szertartásokhoz illik.²⁹

Az általunk elemzett halotti versek elégikus meghatározottsága mindenekelőtt a metrikai jellemzőkben nyilvánul meg. A gyászantológiákban szereplő költemények döntő többsége disztichonban íródott. A disztichon Károlyinál és Piscatornál is alapvetően a carmen elegiacum versmértéke. Aszalós Mihály az 1618-ban Marburgban közreadott poétikájában a disztichont a többi metrumhoz képest egy meglehetősen hétköznapi versformának tekinti. Ezt a meglátását növényyszimbólumokkal is érzékelteti, míg az alkaioszi strófiával a fenséges cédrust, addig a disztichonnal a jóval egyszerűbb mentát párosítja össze.³⁰ A hagyományos disztichonos és hexameteres formák mellett a különlegesebb metrumokra is találunk példát a vizsgált funerációs költemények közt. Például Kocsi Csergő János költeménye Szilágyi Tönkö Márton halálára dicolos distrophosban készült.³¹ A dicolos distrophosban mindig két időmértékes sorfajta (itt egy glükóni és egy kis aszklepiadészi sor) szerepel, amelyek minden második sorban ismétlődnek. Bányai F. Péter és Péteri Sz. János pedig szapphói strófiákban búcsúztatják Szilágyit.³²

²⁷ Jacobus PONTANUS, *Poeticarum institutionum libri tres*, Ingolstadii, Excudebat Adam Sartorius, 1597, H5r–H8v, N5r–P6v. <https://books.google.co.in/books?id=L1s6AAAAcAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

²⁸ *Poetica praeceptis, commentariis... conscripta per Academiae Gissenae nonnullos professores*, Giessae Hassorum, Typis Nicolai Hampelii, Typogr. Academ., 1617, T5v–T7r,)(3v. https://books.google.hu/books?id=toxg_RDNE1kC&hl=hu&source=gbs_navlinks_s (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

²⁹ Johannes VOSSIUS, *Poeticarum institutionum libri tres*, Amstelodami, Apud Ludovicum Elzevirium, 1647, g1r. https://books.google.hu/books?id=CkFFAAAAcAAJ&hl=hu&source=gbs_navlinks_s (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

³⁰ BÁNYAI, *i. m.*, 12, 25, 29.

³¹ *Honor posthumus...*, *i. m.*, C4v–D1r.

³² *Uo.*, B1r–v, D3r. Bányai F. Péter és Péteri Sz. János nem tartoznak a debreceni kötődésű költők közé.

Báthori N. K. Gáspár két darab háromsoros és két darab négysoros strófába rendezte a Szilágyi Tönkő-kötetben szereplő versét, melyben a hat szótagból álló sorok végeinek összecsengése is megfigyelhető. A „Wivat excellentissimus Doctor Sylvanus!” (Éljen a legkiválóbb Sylvanus Doktor!) dicsőítő refrén két szakaszra tagolja a költemény szerkezetét, mindkét egység egy háromsoros és egy négysoros versszakból áll. A vers címadásában (*Laurea immarcida*, azaz viruló babér) visszaköszön az Aszalósnál látott növény-szimbólika, noha a babér itt inkább a költemény tartalmával, semmint a megformáltságával hozható összefüggésbe.³³ A gyűjteményekben szereplő halotti költemények disztichonos verselése tehát egyértelműen utal a műfaj kezdeteire, ugyanakkor a ritkább metrumok megjelenése a hagyományos formától való eltávolodást is jelzi.

A dialogizálás formái

A dialogikus szerkezeti séma szorosan összeforrt a funerációs líra műfajaival. A dialógusteremtésre való igény már az antikvitás halotti költészetében is megfigyelhető. Az *Iliász* 19. énekében Briszéis közvetlenül a halott Patrokloszhoz intézi búcsúját.³⁴ A Szimónidész-től idézett epitaphiumban is adott a párbeszéd szituáció, a költő az elesett katonákat szólaltatja meg, hogy maguk hirdessék hősiességüket az arra járó vándornak.³⁵ Catullus elhunyt fivéréhez,³⁶ Horatius pedig néhai barátjához, Vergiliushoz beszél a műfaj típusoknál említett carmenekben.³⁷ A versszöveg párbeszéd alakzatokban való megalkotottsága praktikus és teoretikus okokkal egyaránt magyarázható. A kora újkori alkalmi költők leginkább a versbeszéd élénkítésére, a sokszor meglehetősen sablonos mondanivaló érdekesebbé tételére alkalmazzák a dialogikus szólamokban való megnyilvánulást.³⁸ A formai ötletesség felvillantása mellett a belső lelki történések kivetüléseként is értelmezhető a dialogizálás. A gyászfolyamat természetes velejárója a halottal folytatott belső párbeszéd, amely segít feldolgozni a veszteséget az elhunyt szeretteinek.³⁹

³³ *Uo.*, D2r–v. A versben kétszer is felhangzik az 'Éljen a legkiválóbb Sylvanus Doktor!' felkiáltás, ezzel összhangban áll a babér mint a halhatatlanság, az örök élet jelképe.

³⁴ „Patroklosz, te szegény szívemnek legszeretettebb, / életben voltál, mikor én elhagytam e sátrat, / most pedig, ím, holtan lellek, népek vezetője, / visszajövet: baj után így sújt a baj engem örökké...” HOMÉROSZ, *i. m.*, 343.

³⁵ „Itt fekszünk, vándor, vidd hírül a spártaiaknak: / megcselekedtük, amit megkövetelt a haza.” *Fohász a múzsákhoz: Tíz ógörög költő, i. m.*

³⁶ „Trója, fivéremnek gyászos temetője ugyancsak. / Ó jaj, testvérem, gyászosan elragadt! / Jaj, te szemem szép fénye, ki így elhagytad a testvért, / nemzetségünk is sírba került teveled...” CATULLUS *összes versei, i. m.*, 79.

³⁷ IV. 12. carmen: „Megjött már a tavasz, megjön a szomjuság; / innál, Vergilius? Calesi bort kívánsz? / Téged megszeretett az aranyifjúság, illet nárdusodért a bor...” HORATIUS *összes versei, i. m.*, 296–299.

³⁸ Lásd SEBESTYÉN Attila, „Költészeti iparos-üzem”: *Kollégiumi irodalom – alkalmi költészet – halotti búcsúztató vers*, *Studia Litteraria*, Tomus XLII, 2004, 42, 44.

³⁹ SÁPY Szilvia, *A halotti búcsúztató eredete, történeti rétegei*, Doktori értekezés kézírata, Debreceni Egyetem BTK, 2013, 42. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/173309> (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

A dialógusforma használatára az elemzett antológiák versanyagából is tudunk példákat hozni. Matolcsi Cs. Jeremiás az elhunyt Nógrádi Mátyással társalog versében. A beszélő elmondja, hogy nagy fájdalmakat él át, rendkívül szenved a haláleset miatt. Nógrádi a túlvilágról azt válaszolja Matolcsinak, hogy a halál számára nyereség, mert általa Krisztus egy jobb étellel ajándékozta meg őt. Végül a halott püspök a feltámadás ígéretével vigasztalja a költőt.⁴⁰ Vári Mihály költeményében Nógrádi Jézus Krisztust kérdezi, hogy miért kényszeríti őt örökre elhagyására korának viszontagságai közepette, mikor Magyarországon háború dúl. Krisztus azt feleli, hogy így akarja megóvni idős papját az újabb gondoktól és sorscsapásoktól. Ez utóbbi versszöveg esetében a D. – C. (Doctor/Doctus/Dormiens? – Christus) rövidítések váltakozása is segít elkülöníteni egymástól a beszélgetők megnyilatkozásait.⁴¹ Gönczi Pál versében a Költő (Poeta) adja hírrül a Vándornak (Viator), hogy Debrecen sorra egymás után veszíti el kiváló lelkészeit. Név szerint Mártonfalvi Tóth Györgyöt, Keresztúri G. Bálintot, Kabai Bodor Gellértet és Komáromi Csipkés Györgyöt említi a beszélő, és hozzáteszi, hogy őket most Nógrádi, a püspök követi a sírba.⁴²

Diószegi P. Sámuel gyász-költeményében párbeszédbe öntött belső monológját tárja az olvasó elé. Kérdések és feleletek váltogatják egymást, de a beszélő valójában magának teszi fel a kérdéseket, és ő maga válaszolja is meg azokat. A dialógus lényege, hogy hazájában panaszos trombitaszóval siratják Sylvanust, azaz Szilágyi Tönkö Mártont. A nép szeretettel emlékszik elhunyt püspökére, remélve, hogy az eljövendő évszázadok teremnek még hasonlóan serény, buzgó férfiuakat.⁴³ Szathmári S. István címadásával (*Dialogismus*) már utal versének dialogikus megformáltságára és a beszélgető feleket is megnevezi. A debreceni kollégium tanulói, Szilágyi Tönkö tanítványai arra kéri professzorukat, hogy ne hagyja őket magukra. A halál küszöbén álló tanár azt feleli, hogy Krisztus szavának engedelmeskedve távoznia kell, így az Úr gondjaira bízva diákjait. Érdemes megfigyelni a beszédhelyzetet, az újdonság itt abban rejlik, hogy nem a

⁴⁰ „Heu Venerande Senex quod iam sis morte peremptus, / In lacrymas solvor, proh dolor! ipse graves. / Non morior: potius cum Christo vivere lucrum / Est mihi, qui vita me meliore beat. / Nec vos, ac nunquam rediturus porro relinquo; / Sed certo in mundi fine redire volo / Cum veniet Jesus renovata carne fideles / Corporibus claris ad sua Regna vehet” *Parentatio lugubris, i. m.*, B4r. Több költeményben szerepel a fönix mint a feltámadás, az újjászületés szimbóluma. Például Debreceni Ember Pál azért imádkozik az Úrhoz, hogy Nógrádi és a többi hozzá hasonló pannon fényesség fönixmadárként éledjen újjá hamvaiból. *Parentatio lugubris, i. m.*, C3r.

⁴¹ „D... vastusque resultat / Marte Globus, trepidumq; quatit discordia munda, / Illo NOGRADIUM me tempore Christe ministrum / Eripis hac statione tuum; quae causa? doceto. / C. Ne tua canities tot fatibus acta sinistris, / Inde futurorum sit complexiva malorum.” *Uo.*, C1r–v.

⁴² „... Quid mihi Davidico cum carmine maeste viator? / Ohe dura silex! clarius ergo canam. / Incipe. Praeclari Christi cecidere Ministri, / Tempus edax rerum quos memorare iubet: / MARTONFALVINUS, KERESZTURIUS, KABAINUS, / CSIPKES Debrecii quos tenet urna soli. / Nunc demum Patriarcha senex NOGRADINUS eosdem / Subsequitur, cuius corpus arena tegit.” *Uo.*, B4v.

⁴³ „Quid querulis gemebunda sonis Gens hunnica cantat / Classica? SYLVANUM cur ita clamat? AMAT. / Ah merito! nam quis fuerat sic sedulus? ULLUS... / Saecula nostra parem parient? dic prospera! SPERA...” *Honor posthumus...*, *i. m.*, C4v.

halott, hanem a haldokló szól ki a versből. Erre hívja fel a figyelmet a címben szereplő 'Pater abiturienis' kifejezés, amelynek jelentése 'a távozó/meghaló Atya'. A participium imperfectum alak használatával is érzékelteti a költő, hogy a cselekvés, történés még folyamatban van.⁴⁴

A dialogizálás tárgyalt formái mellett a különlegesebb szerkesztési módszerekre is akad egy-két példa a Szilágyi Tönkő-kötetben. Czeglédi P. Pál Szilágyi Tönkőhöz írott halotti verse az *Exequialis philomelisma* címet kapja.⁴⁵ A philomelisma az ismétlés alakzatára épülő verstípus, amelyben a verssorok elején álló szavak a költemény egy-egy szakaszának záró sorában ismétlődnek meg. Bárány Mihály pedig Szilágyi Tönkő Márton nevének latin alakjából (Martinus Sylvanus) képez anagrammát (*Myrtus salva unnis*), így alkotja meg versének címét.⁴⁶

A mitizálás változatai

A kora újkori halotti versekben gyakran találunk mitológiai és bibliai utalásokat. Ezek az allúziók nemcsak intertextuális eljárásként funkcionálnak, hanem összehasonlítási alapként is szolgálhatnak az egyéni mondanivaló megfogalmazásakor és kifejtésekor. Az utóbbi eljárást, amikor a költő lényegi hasonlóságok alapján azonosítja vagy állítja párhuzamba egymással a meglévő mitikus szöveghagyományból átvett elemeket és saját versének vonatkozó szegmenseit, mitizációnak nevezzük. Ez az alkotói módszer megvalósulhat személynevek áttemelése, konkrét szövegrészek parafrazeálása vagy szöveghelyekre való hivatkozás, utalás által. A forrásszövegeket tekintve két irányba mozoghat a szerző: a bibliai könyvekből és az antikvitas irodalmából egyaránt merítheti a kölcsönözni kívánt elemeket. A mitizálás a 16–17. századi hazai irodalomban bevett gyakorlatnak számított, az alkalmi költészet mellett a prózai műfajokban, a fejedelm-tükrökben és a halotti beszédekben is kimutatható a működése.⁴⁷

⁴⁴ „F. Alme Pater! recubando siles? moriendo relinquis? / P. Voce vocor Christi, cogor abire, mori. / F. Nos teneros, nutrire Deo fidissimus esses! / P. Providet is vestri, cogor abire, mori...” *Uo.*, D1v–D2r.

⁴⁵ *Uo.*, A4v.

⁴⁶ *Uo.*, D2v–D3r. A mirtusz a folytonosságot és a halhatatlanságot, továbbá a győzelmet, a dicsőséget és az érdemekért kijáró jutalmat szimbolizálja. Bárány is arról beszél versében, hogy Szilágyi Tönkőre a serény, dolgos élet jutalma vár a mennyek országában.

⁴⁷ HARGITTAY Emil, *A biblikus mitizáció a 17. századi magyar költészetben = A magyar művelődés és a kereszténység*, szerk. JANKOVICS József, MONOK István, NYERGES Judit, Bp., Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1998, 731–742; LUFFY Katalin, „Romlás építőinek fognak nevezetni”: *Prédikátori szerepek és alkalmi beszédek az Erdélyi Fejedelemség válsága idején*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015, 78–98; OLÁH Róbert, *Debrecen „oszlópai”*: *A főbírókat búcsúztató halotti beszédek tanulságai = A debreceniség mintázatai: Városi identitás és a lokális emlékezet rétegei a kora újkortól napjainkig*, főszerk. FAZAKAS Gergely Tamás, szerk. BÓDI Katalin, LAPIS József, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2020, 90–110, különösen a 94–96.

Költőink a bibliai személyek közül Áront, Eliseust (Elizeust) és Eliast (Illést), a mitológiai szereplők közül pedig Hectort, Achillest, Pallas Athénét, Atlast, Apollót és Palinurust azonosítják a búcsúztatott püspökökkel.⁴⁸ Az egyházi előjárók életútjának és munkásságának ismeretében az összevetés alapjául szolgáló tényezők különösebb magyarázat híján is könnyedén kikövetkeztethetők. Áron a fölkezt papot, a főpapi tisztelet szimbolizálja, a próféták említése is az egyházi vezetői hivatalra utal. A nagy görög héroszokkal, Hectorral és Achillessel való megfeleltetés mindenki hőseként mutat rá az elhunytakra, akik az egész közösség sorsa szempontjából jelentős tetteket vittek véghez. Nógrádi és Szilágyi nem karddal, hanem a szó és a ráció erejével, Pallas fegyvereivel harcoltak az egyházak és az iskolák érdekeiért. Atlas, a papok égboltját a vállain tartó titán a versszövegekben gyakran előforduló, ugyancsak az elhunytakat jelölő columna-toposz szinonimájaként értendő.⁴⁹ Apollo mint napisten a költeményekben szereplő fénymetaforákhoz kapcsolható,⁵⁰ de akár a költészet kontextusában is lehet funkciója az istennév szerepeltetésének, hiszen a búcsúztatott személyek

⁴⁸ *Parentatio lugubris*, i. m., A1v, B2r, C3v; *Honor posthumus...*, i. m., A3v–A4v, B2v, B4r. A versszövegekben egyéb klasszikus mitológiai elemek, helyszínek, szereplők, motívumok is megjelennek: például az Olympus hegység (a 12 olümposzi isten lakhelye), az Empyreus (a legfelső égi szféra az ókori kozmológiában) és az Othrusz hegység (Kronosz és Rhea otthona) itt menny(ország) jelentésben szerepelnek; a Dominus Olympi (az Olümposz ura) kifejezéssel Istent jelölik a költők; néhány szó, amely eredeti mitológiai jelentéskörében került átvételre: Parnassosz, Castalia, Mars, Iuppiter, Libitina, Orion, Hercules, Lachesis, Auster, Eurus, Charybdis etc. *Parentatio lugubris*, i. m., A3r–v, A4r–v, C3r–v, C4r, D1r–v, D3r; *Honor posthumus...*, i. m., A3r–v, B3v–B4r.

⁴⁹ Az elhunyt püspököket gyakran nevezik erős, szilárd oszlopnak („firma/fixa columna”) a versírók. Az oszlop-ember metaforát általánosságban a vezető pozíciót elátó, a közösség számára támaszt, oltalmat jelentő személyekre (uralkodók, főpapok, főbírók) alkalmazták a korszakban. Az alapvetően bibliai meghatározottságot mutató szóképet a halotti versek és prédikációk jellegzetes topikus fordulataként tartják számon. A toposz hagyományozódásáról lásd OLÁH, i. m., 101–106. Az oszlop-ember metafora a gyászantológiákban: *Parentatio lugubris*, i. m., A3r; *Honor posthumus...*, i. m., A4v, C3v–C4r. Az utóbbi ívjelzések Bátorkeszi F. János *Siralmas versek* című magyar nyelvű költeményére utalnak, amelyben Szilágyi Tönkő erős Atlasként jelenik meg. Az oszlop-ember metafora a halotti prédikációkban: OLÁH, i. m., 107–109; LUFFY, i. m., 78–98. Itt kell szólnunk a corona metaforáról is, amellyel ugyancsak Nógrádit és Szilágyi Tönkőt jelölik a költők: „Christi clara corona Gregi” (Krisztus nyájának fényes koronája) *Parentatio lugubris*, i. m., B2v; „capitis magna corona” (a fő nagy koronája) *Honor posthumus...*, i. m., B3r. A columnához hasonlóan ez a szóképe is az előjárói hivatalra utal és előképe a Bibliából ismert: lásd JerSir 5,16.

⁵⁰ A versekben megjelenő fénymetaforák, amelyek irányadó fényként, azaz a közösség számára utat mutató vezéregyéniségként utalnak az elhunytakra: lux (fény, világosság), lumen (fény, világosság), fax (fáklya), fulgor (fény, csillogás), fulgida stella (ragyogó csillag), lampas (fény, fáklya), lampas Phoebea (phoebusi fény, fáklya), Cynosura (Kis Medve csillagkép), gema (drágakő, amely csillog, fénylik). Bátorkeszi F. János magyar nyelvű költeményében is szerepelnek ezek a fénymetaforák. *Parentatio lugubris*, i. m., B2r–v, C3r, C4r; *Honor posthumus...*, i. m., A4r–v, B3r, C3v–C4r, D1v. Kecskeméti Selymes János a Nógrádi halála miatti gyászt a következő hasonlattal érzékelteti: ahogy naplementekor elsötétül, azaz gyászba borul a világ, úgy borul gyászba az egyház is, mert napvilágát (Sol), azaz vezető papját elveszítette. *Parentatio lugubris*, i. m., B2r.

maguk is tevékenykedtek alkalmi költőként.⁵¹ Palinurus, az *Aeneis* tengerbe fulladt kormányosa pedig a hajóallegória összefüggésében megint csak az elhunytak egyházi vezetői pozíciójára utal.⁵²

A szöveghelyek átköltésekor többnyire teljes tartalmi párhuzam vonható az ártirt locus és a gyászvers mondanivalója között. Kocsi Csergő János költeményének 20–32. sora Horatius III. 30. ódájából (*Melpomenéhez*) az 1–2. strófa átköltése. A horatiusi szöveghely a költői életmű halhatatlanságáról, a költőnek kijáró örök dicsőségről és hírnévről szól. Ezzel teljes tartalmi összhangban áll Kocsi Csergő verse, amely szerint az elhunyt Szilágyi Tönkő szavaival és tetteivel olyan életművet állított fel magának, amely magasabb a királyi síremléknél is és maradandóbb a kemény ércnél is. Nem teszi azt tönkre sem a pusztító eső, sem a vad szél. Érdemeit és dicső tetteit számtalan évek hosszú sora fogja emlegetni. Így nem hal meg egészen, legfontosabb része elkerüli majd a pusztulást, neve pedig szárnyalni fog a magasban.⁵³ Id. Köleséri Sámuel költeményének 1–10. sora a 2Krón 24, 14–16. rész tartalmi parafrázisa. A bibliai szöveghely Jójáda, jeruzsálemi főpapról szól, aki sokáig uralkodott régensként neveltje, Joás helyett. Jójáda már életében szentként ragyogott, hűségesen szolgálta az Urat és egyházát. Köszönetet érdemlő tettei közt szerepel, hogy adományaival segítette a jeruzsálemi templom felújítását és a szertartásokhoz szükséges felszerelések beszerzését. Végül 130 évesen halt meg, a királyok mellé temették el. Köleséri Jójádához hasonlítja Nógrádit, sőt, egyenesen a másik Jójádának nevezi az elhunyt püspököt.⁵⁴

Más esetekben a parafrazeált szövegrész csupán nyelvi panelként, sablonként szolgál a gyászköltemény megalkotásához, tematikai kapcsolódás nincs a textusok között. Patai K. István költeményének 1. sora Ovidius *Metamorphoses*ából a 10. könyv 413. sorának

⁵¹ Nógrádi Mátyás és Szilágyi Tönkő Márton alkalmi verseit lásd ZOVÁNYI, *i. m.*

⁵² Szőlősi P. Pál költeménye a papok ciprusi hajójáról (*Cypria Mysterum puppis*) szól, amely viharba került, és Nógrádi halálával a bajba került hajót támaszától és oszlopától is megfosztották. A ciprus a nagy bánatot, a gyászt jelképezi egy bekövetkezett veszteség, haláleset miatt, ugyanakkor az örök élet, a halhatatlanság szimbóluma is. *Parentatio lugubris...*, *i. m.*, C3v–C4r. Az aratás mint a halál allegóriája szintén regisztrálható a költeményekben: Váradi Sámuel versében Nógrádi az Úr sáfaraként, számtartójaként, intézőjeként (*dispensator*) jelenik meg, ugyanitt az ősz kalász (*arista cana*) az idős Nógrádira vonatkozik, az érett vetés (*matura seges*) serény betakarítása (*strenua messis*) pedig a pap halálát jelzi. *Parentatio lugubris*, *i. m.*, B4r. Az aratás-allegória utalásszerűen, már inkább szimbólumként a Szilágyi Tönkő-kötetben is szerepel: Debreceni Fóris István költeményében olvashatjuk, hogy Sylvanus (azaz Szilágyi Tönkő) halála után még sok-sok lelkészt learattak. *Honor posthumus...*, *i. m.*, A3r–v.

⁵³ „In coelum liceat, voceque moreque / Monstravit. Schola dirigi / Qui debet docuit: quo monumentum ovans / Eredit sibi celsus / Regali, solidoque aere perennius, / Hoc non imber edax, ferus / Vastabit Boreas. Innumerabilis / Annorum series feret / Laudes ore tuas o caput Aureum! / Non totus moreris; Tua / Vitabit cineres maxima pars...” *Uo.*, C4v–D1r.

⁵⁴ „Pagina virtutes Jojadae Sacra celebrat, / Queis vivens sanctus fulserat ille Senex. / Jessaeo in populo gratissima facta reliquit, / Fidus erat Domino tum Domuique Dei. / Rex cum Principibus, vita durante, Jehovahae / Soli, libamen sacrificabat ovans. / At tandem senio confectus Mysta, saturque / Vitae, hic extremum clauserat ille diem. / Huncce sepultura populus dignatur honesta, / Ac inter Reges contumelatur humo.” *Parentatio lugubris...*, *i. m.*, A3r–v.

átköltése. Az ovidiusi szöveghely Myrrháról szól, aki szenvedélyesen beleszeret a saját apjába. Amikor a dajkája érdeklődik, hogy mi bántja, a leány a következő mondattal felel: „discede, aut desine... quaerere, quid doleam! scelus est, quod scire laboras.”⁵⁵ azaz „Menj, vagy sose kérdezd, mért kínlódom... bünt kérdesz e szóval.”⁵⁶ Patai K. István parafrázisában a következőképpen hangzik ez a mondat: „Quaerere quid doleam? nihil est quod scire labores.”⁵⁷ A teljes versszöveg kontextusában annyit jelent ez a sor, hogy a gyászolóknak nincs miért bánkódnium, mert Nógrádi nem halt meg igazán, a szerető szívekben él tovább.

Arra is van példa, hogy a költő a mitizálás által a történelmi Magyarország korabeli válságos helyzetét kapcsolja össze Izrael viszontagságos korszakaival. Debreceni Ember Pál versében Sion gyászoló, cothurnust viselő, kegyes szüze (pia Virgo Sionis) a bajokkal körülvett Magyarországnak és szenvedő lakosságának megszemélyesítése.⁵⁸ Sion szűz leánya a Biblia több szöveghelyén (Jn 12,15; Mt 21,5; 2Kir 19,21; Ézs 37,22) egész Izraelt, Jeruzsálemet és lakosságát jelképezi. Jeremiás siralmainak 2. könyvében ez a kép meglehetősen tragikus színezetben jelenik meg, gyászénekében a próféta Jeruzsálem fájdalmas pusztulását siratja. Mindez tökéletes párhuzamba állítható a 17. század végi hazai háborús eseményekkel.⁵⁹ Szenczi Szabó János Ézsaiás próféta fenyegetéseit (Ézs 3) vetíti ki jelenére. A bibliai locus szerint Júda és Jeruzsálem prófétáinak, tanítóinak halála a nép romlásából következő isteni harag eredménye. Szenczi Szabó Debrecen példáján keresztül hívja fel a figyelmet arra, hogy a dekadenciából eredő büntetés korának aktuális problémája, az Úr elvesz minden segítséget és támogatást a vétkesektől, megfosztja a templomokat papjaiktól és az iskolákat doktoraitól.⁶⁰

Az egyén és a közösség megjelenítése

A költők Nógrádi Mátyás és Szilágyi Tönkö Márton szelíd (mitissimus, mitis natura), szeretetteljes (suavis amore, castus amor) személyiségét, áldozatkészségét (omnibus

⁵⁵ Ovidius *Metamorphoses*a latin nyelven elérhető az interneten: <https://www.thelatinlibrary.com/ovid/ovid.met10.shtml> (Letöltés ideje: 2021. január 18.).

⁵⁶ Publius OVIDIUS Naso, *Átváltozások (Metamorphoses)*, Bp., Európa, 1982, 285.

⁵⁷ *Parentatio lugubris...*, i. m., D1r.

⁵⁸ „Atrata velata sedet pia virgo Sionis... Si quaeras: tragicis quae sit vestita cothurnis / Parturiens haec Virgo? tibi responsio prompta; / Horribili vallata malo gens Ungara...” *Uo.*, C3r.

⁵⁹ Erről a háborús helyzetről több költő is tudósít a Nógrádi-kötetben: például Felvinczi Sándor arra kéri Istent, hogy Sionját, azaz egyházát ne gyötörje több szomorúsággal, hiszen a föld a háború morájától zeng, a papokat pedig tűzzel-vassal kényszerítik bolyongásra. *Uo.*, A3v–A4r. Vári Mihály költeményében az 1681-es közös harcról beszél, amely három Habsburg-ellenes hatalmi tábor, a török seregek, az I. Apafi Mihály vezette erdélyi csoportosulás és a Thököly Imre vezette bujdosók összefogásában valósult meg. *Uo.*, C1r–v.

⁶⁰ „Debreczen egregium prostat sub carmine vobis / Exemplum, dirae subito sequutura ruinae / Poena manet; quoniam privantur Tempia, Scholaeque / Praefectis, Mystis, itidem Doctoribus aequis.” *Honor posthumus...*, i. m., B2v.

afflictis officiosus, miseris benignus), igazságosságát (iustificans), állhatatos hitét (constanter Domini servivit, profunda mente sacer, sincera fides), bölcsességét (ratione, fideque dives, studiumque laborque ingenii) és ékesszólását (facundo splendidus ore, gravis ore) dicsérik.⁶¹ A búcsúztatottak magasztalása és idealizálása áll a középpontban. Jól mutatják ezt a 'species sanctissima vitae', a 'pietatis imago', a 'virtutis rarum exemplar' vagy az 'icon virtutum' kifejezések, amelyekkel a példamutatóan erényes, mintaszerűen kegyes, szent életű Szilágyi Tönköt dicsőítik a gyászköltemények szerzői.⁶²

A versszövegekben és a versalírásokban szereplő megszólító (vocativus) és megnevező (nominativus) formulák használatával a költők Nógrádi és Szilágyi Tönkő kettős közösségi szerepvállalását (a kegyes pap és a tudós tanár) hangsúlyozzák, egyzersmind karizmatikus egyházi és iskolai vezetőként ábrázolják az elsiratott személyeket, kitérve az egyén magánéleti szerepkörére is.⁶³ Ezek az elnevezések a korábban említett metaforákkal együtt arra utalnak, hogy az elhunyt személyek fontos szerepet töltek be a közösség életében. Ennek a megállapításnak az árnyalására és pontosítására szolgálnak a költeményekben megjelenő életrajzi adatok.⁶⁴ A versírók egyre hangsúlyozzák Nógrádi és Szilágyi Tönkő érdemeit, hogy sokat tettek a közösség érdekében, védelmezték és újjáépítették az egyházakat, helyreállították és megújították az iskolákat, küzdöttek az istentelen tanok terjedése ellen.⁶⁵

⁶¹ *Parentatio lugubris...*, i. m., A3r, A4v, D1r–v, D3r; *Honor posthumus...*, i. m., A3r–v, A4v, B2v, B3r–v, D3v. Az elhunyt személyek jellemzése összefüggésbe hozható az arisztotelészi erénykategóriákkal (II. könyv, 3. fejezet: szelídség, szeretet, nagyvonalúság, áldozatkészség, igazság, állhatatosság, belátás). ARISZTOTELÉSZ, *Eudémoszai etika: Nagy etika*, ford. STEIGER Kornél, Bp., Gondolat, 1975. A versírók külön kiemelik a búcsúztatottak kiváló retorikai képességeit, ennek érzékeltetésére a méznél édesebb szó vagy a méztől csepegő szó („dulcior Hyblaeo vox melle” – „melliflua vox”) gyakori kifejezések az antológiákban. *Parentatio lugubris...*, i. m., D1r–v; *Honor posthumus...*, i. m., A3r–v. Nógrádi és Szilágyi Tönkő homiletikai munkássága kapcsán lásd BARTÓK István, „Sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk”: *Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között*, Bp., Akadémiai – Universitas, 1998 (különösen az alábbi fejezeteket: *Nógrádi Mátyás elveszett Ars concionandija*, *Szent Pál-levél magyarázata*, *Szilágyi Tönkő Márton: Biga pastoralis*).

⁶² Magyarul a szent életnek, a kegyességnek, az erényességnek képmása, ritka példája az elhunyt. *Honor posthumus...*, i. m., B3r. Kisvárdai P. János is használja magyar nyelvű versében a 'kegyességnek és szent életnek tüköre' kifejezést Szilágyi Tönkő Mártonra. *Uo.*, C3r–v.

⁶³ Például Superintendens (Szuperintendens), Episcopus (Püspök), Pater/Pater Venerandus (Atya/Tisztelendő Atya), Mysta (Pap), Praeco (Igehirdető), Patriarcha (Pátriárka), Magister (Tanító), Doctor, Rector, Professor, Dux (Vezető), Moderator (Vezető, Irányító), Praeses (Elöljáró, Vezető), Collega (Kolléga), Amicus (Barát), Compater (Koma), *Parentatio lugubris...*, i. m., A3r, A4v, B1r–v, B2r–v, B4v, C1r, D1r, D3r, D4v; *Honor posthumus...*, i. m., A3r–v, A4–v, B1v, B2v, B3v, B4r, D1r–v, D2r. Ezekkel a megszólításokkal és elnevezésekkel párhuzamba állíthatók *A mitizálás változatai* című fejezetben tárgyalt oszlop-, korona- és fénymetaforák, illetve a mitológiai személyekkel való azonosítások.

⁶⁴ Például *Parentatio lugubris...*, i. m., A3r–v. (id. Köleséri Sámuel verse); *Honor posthumus...*, i. m., A3r–v, A4v. (Debreceni Főris István és Békési János verse).

⁶⁵ *Parentatio lugubris...*, i. m., B2r–v. (Patai K. István és Szilágyi Mihály verse), *Honor posthumus...*, i. m., B3r–v, D2r–v. (Pathai K. István és Báthori N. K. Gáspár verse).

Az antológiák versírói között felsorakozik a tiszántúli egyházkerületnek szinte egész papsága és a 17. századi debreceni értelmiség valamennyi rétege: a lelkészek, a tehetősebb polgárok, a kollégiumi professzorok és diákok. A *Parentatio Lugubris* című kötetben az egyházkerületből többek között Derecske, Szoboszló, Berettyóújfalu, Újváros, Szovát, Balkány, Nádudvar és Bajom egyháza, a *Honor Posthumus* című gyűjteményben pedig a zilahi, a szatmárnémeti, a losonci, a rácböszörményi, a matolcsi, a nagypaládi, a czégényi, a nánási és a karcagi egyház képviselteti magát egy-egy papjának (Pastor Ecclesiae), egyházzolgájának (Minister Ecclesiae) halotti költeményével. A debreceniek közül is sokan róják le tiszteletüket az elhunytak emléke előtt. Nógrádi Mátyást siratja id. Köleséri Sámuel, Szenczi Pál és Felvinczi Sándor, lelkészek, Szilágyi Tönkő Márton és Lisznyai Kovács Pál, kollégiumi tanárok, Váradai Sámuel, a debreceni iskola seniora⁶⁶ és Gönczi Pál, a debreceni iskola contrascribája.⁶⁷ Szilágyi Tönkő Mártont búcsúztatja Dobozi István, debreceni bíró, Veresegyházi Tamás, lelkész, Kocsi Csergő János, kollégiumi tanár, Miskolci L. István, kántor, Szathmári S. István, a debreceni iskola seniora és könyvtárosa, Kisfaludi Péter, contrascriba. Az alábbi példákon keresztül a gyászoló közösség reprezentációjába, illetve a búcsúztatott személyek magán- és közösségi kapcsolataiba adunk betekintést.

Nógrádi Benedek elhunyt édesapját gyászolja, s úgy érzi, már egész életében bánatos lesz, szomorúsággal telve fog meghalni.⁶⁸ Debreceni Fóris István verse szerint Szilágyi Tönkőt négy árván maradt fiúgyermek és özvegye siratja, a költő pedig magát Achatesnak⁶⁹ nevezve búcsúzik barátjától, és elmondja, hogy se nappala, se éjjele nincs a haláleset óta.⁷⁰ Szerencsi Jánost valószínűleg közeli személyes kapcsolat fűzte Nógrádihoz, mert fájdalmas veszteségként éli meg a püspök elmúlását. Végül a ’borúra derű’ fordulattal biztatja magát, hogy hamarosan jobbra fordulnak a dolgok.⁷¹ Hasonló érzésekről számol be Debreceni Ember Pál, akit villámcsapással ér Szilágyi Tönkőnek, pártfogójának, oltalmazójának halálhíre, annyira szenved, hogy nincs ereje alkotni sem.⁷²

⁶⁶ A tanuló ifjúság legmagasabb tisztségviselője.

⁶⁷ A senior segédje, aki az éneke és az előadás-mulasztásra felügyel.

⁶⁸ „O venerande PATER! pro te mea tempora semper / Maesta sonant, pro te tenebrosa nigredine membra / Depingenda forent, pro te mea nullus in aevo / Gaudia sperabit, pro te maerore refertus / Descendam soboles ingratae Mortis ad aedes.” *Parentatio lugubris...*, i. m., D4v.

⁶⁹ Achates a mitológiában Aeneas közeli barátja. Itt megint szerepet kap a mitizálás, az elhunyt Szilágyi Tönkő Márton közvetve Aeneasszal lesz azonosítva.

⁷⁰ „Quattuor & Nati plangunt tua busa pupilli. / Coniugis ac moestae lacrymantur rore capilli. / Ultimus inter eos, luget te moestus Achates, / Qui pede iam propero mortis descendit ad aedes. / Te loquor absentem, te vox mea nominat unum, / Nulla venit sine te nox mihi, nulla dies.” *Honor posthumus...*, i. m., A3r–v.

⁷¹ „Mors... gravitate necis mihi flebile damnum / Intulit; ast surget post nubila tempora Phaebus.” *Parentatio lugubris...*, i. m., D1r.

⁷² „Quo querulo Venerande Pater, tua funera planctu / Prosequar? ah percussa gravi mens vulnere langvet, / Penna riget lessum faciens, concussa dolore, / Atque aptum nunc Musa negat mihi dicere carmen... Sylvanum funere mersum / Obstupui tremulus, veluti Iovis ignibus ictus... memet tanto Fautore solutum” *Honor posthumus...*, i. m., B3v, B4r.

Szenci A. Pál költeményéből egy tanár–diák–kolléga kapcsolatháló rajzolódik ki. Megtudjuk, hogy Kolosi P. Dániel egykor Sárospatakon tanította Nógrádi Mátyást, Nógrádi Mátyás pedig Keresszegi István tanára volt, majd évekkel később Nógrádi és Keresszegi kollégák lettek a pataki iskolában.⁷³ Dobozi István Szilágyi Tönkötől mint egykori tanárától vesz búcsút.⁷⁴ Gönczi Pál versében arról ad hírt, hogy Krisztus Debrecenben működő papjai sorra egymás után távoznak el. Név szerint Mártonfalvi Tóth Györgyöt, Keresztúri G. Bálintot, Kabai Bodor Gellértet és Komáromi Csipkés Györgyöt említi, őket követi most a halálba újabb kollégájuk, Nógrádi, aki velük egyszerre, az 1660-as, '70-es években szolgált debreceni lelkészként.⁷⁵ Kocsi Csergő János versének aláírása szerint kollegiális viszonyban állt az elhunyt Szilágyi Tönkövel, egy időben voltak a Debreceni Kollégium professzorai.⁷⁶

Makódi János és Debreceni Fóris István verseiben a tanáraiktól megfosztott, halotti áldozatot bemutató iskolai közösségek,⁷⁷ Szőnyi Nagy Istvánnál és Debreceni Ember Pálnál pedig a sorsukra hagyott, főpapjukat nélkülözni kénytelen gyülekezetek jelennek meg.⁷⁸ Kisfaludi Péter költeményében az elhunyt Szilágyit nemcsak Debrecen, hanem egész Magyarország is siratja, Makódi János ugyancsak a Nógrádi halálát fájlaló magyar népről beszél.⁷⁹ Kecskeméti Selymes Jánosnál Debrecen mellett Szilágyborzás, Szilágyi

⁷³ „Nogradinum, Keresztszegium, Kolosique Ministros / Matthiam Stephanum cum Daniele pares... Alma Patakinis dum pax floreret in oris, / Unanimes simul hi tres & amore pares. / Nogradus Stephanum docet, inde potitur eodem / Collega suavi Gymnasiique Duce. / Sensit & ingenuos Patakina palaestra Ministros. / Magnum Nogradium Kolosiumque simul.” *Parentatio lugubris...*, i. m., A2r. Nógrádi és Kolosi kapcsolatáról lásd HERPEI János, *Néhány adat Nógrádi K. Mátyás életéhez = Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, szerk. KESERŰ Bálint, SALIGA Lászlóné, Bp. – Szeged, Szegedi József Attila Tudományegyetem, 1966, II, 183–186. Kolosi P. Dániel 1640–1642 között, Nógrádi Mátyás pedig 1647–1649 között tanított a pataki kollégiumban. DIENES Dénes, UGRAI János, *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, Hernád, 2013, 202. https://library.hungaricana.hu/hu/view/SarospatakiSKkiadvanyok_2013_SarospatakiRefKollTort/?pg=0&layout=s (Letöltés ideje: 2021. január 18.). Keresszegi életéről és pataki tanári működéséről nem találtunk adatot a lexikonokban.

⁷⁴ „Hic mihi monstravit Studii primordia, cum me / Sacram Musis Patriaeque Deoque probatis.” *Honor posthumus...*, i. m., A3r.

⁷⁵ „Praelari Christi cedere Ministri, / Tempus edax rerum quos memorare iubet: / MARTONFALVINUS, KERESZTURIUS, KABAINUS, / CSIPKES Debrecii quos tenet urna soli. / Nunc demum Patriarcha senex NOGRADINUS eosdem / subsequitur, cuius corpus arena tegit.” *Parentatio lugubris...*, i. m., B4v.

⁷⁶ *Honor posthumus...*, i. m., C4v, D1r–v.

⁷⁷ „specto chorum spoliari aegrum, / Lampade Phoebea, spatiosum laude Lyceum / Mente parentat, abest, qui fudit amica Jehovahae / Verba...” *Parentatio lugubris...*, i. m., C4r. „Ast heus! hunc subito rapuit mala Parca Magistrum: / Ecclesias, Coetumque Scholae viduum faciendo.” *Honor posthumus...*, i. m., A3r–v.

⁷⁸ „Quo te fata vocant venerande Senex! quid abire / Te cogit? cur nos velut orbos linguis in orbe?” *Parentatio lugubris...*, i. m., B1r. „Patriam ferali pegmate tanti / Herois pullam, tanto caritura Magistro / Pulpita, Christiadam coetus Antistite tanto / Orbatos...” *Honor posthumus...*, i. m., B3v, B4r. Az orbos/orbatus (árva, özvegy) és a viduus (özvegy) melléknevek visszatérő elemként jelennek meg a költők jelzőhasználatában, amikor a vezetőjüktől megfosztott iskolai és egyházi közösségekről beszélnek, ehhez lásd a 78. lábjegyzet idézeteit is.

⁷⁹ „Quem gemit attonite non tantum *Debreczianae* / Urbis cuncta cohors; Tota sed *Ungaria*.” *Honor posthumus...*, i. m., D2r. „Stagnat in irriguis facies madefacta scatebris / Ungaridum cur?” *Parentatio lugubris...*, i. m., C4r.

Tönkö szülőhelye is megjelenik a gyászoló települések sorában.⁸⁰ Pathai K. István versében Szilágyi Tönkö egykori, még peregrinus éveiben látogatott egyetemvárosait (Leiden, Franeker és Gröningen) emeli a gyászoló közösségek körébe.⁸¹

Konklúzió

Összegezve elmondható, hogy a tanulmányban vizsgált halotti versekben a tradicionális és a reprezentatív elemek nem választhatók el élesen egymástól, hiszen a hagyománykövetés és a megjelenítés szándéka az elemzés két szintjén esetenként egyszerre érvényesül. Például az elhunytak jellemzésekor a költők nem törekcszenek az egyéni vonások bemutatására, inkább egy tradicionális mintázatot követnek, így rajzolva ideális portrét a lelkész-tanárokról. Ez a sematikus ábrázolás nem enged teret a valódi reprezentációnak, az olyan árnyaltabb vonások kidomborításának, mint az adott személy konfesszionális teljesítménye.⁸² Ugyanakkor az antológiákban szereplő verselők költőként mutatkoznak be, gyászverseikben műveltségükről, tehetségükről és a külföldön tanultakról adnak számot. Innen nézve a halotti költészet poétikai-retorikai hagyományairól szóló fejezetek az egyéni reprezentáció felől nyernek új értelmet.⁸³

POSTA ANNA
 egyetemi tanársegéd
 DE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet
 postaanna89@gmail.com

Tradition and Representation in Two 17th Century Neolatin Mourning Anthologies

Abstract: The focus point of my study evokes the poetic rhetorical tradition of the early modern death poetry. At the beginning I would like to review the metric characteristics

⁸⁰ „BORZAS cur ploras? cur tu Sylvania plangis? / Eripuere meum Gnatum, Dominumque benignum... Debreczen alma Parens Musarum cur quoque luges? / Deseruit Vates summus, Gratusque MAGISTER” *Honor posthumus...*, i. m., B4r.

⁸¹ „Huius enim nomen non tantum Pannonia novit / Natio, & ingenii Symbola clara sui; Sed Batavum studiis Academia Leida Celebris, / Trajectumque sui gloria summa Rheni. / Sic tu musarum decus & sat commoda sedes / *Martini* memor es, Franequerana tui. / Et Groninga suis hunc quando fovit in ulnis, / Mirata est dotes artis & ingenii.” *Uo.*, B3v.

⁸² Szilágyi Tönkö Márton köztudottan a cartesianus coccejanusok közé tartozott, 1692-ben a tévtanok vádját emelték ellene, de végül tisztázta magát. Ez az életrajzi adalék a halotti versekben még csak említésszerűen sem jelenik meg. ZOVÁNYI, i. m.

⁸³ Ez az elemzési szempont elsősorban a debreceni neolatin költészet kontextusában érdekes számunkra, hiszen maguk az antológiák (megjelenési hely) és a kötetekben elsratott személyek is debreceni vonatkozásúak.

and the genres of mourning poems rooted in antiquity, then through the rhetorical shapes, allusions, and tropics of the verse texts that are the subject of my analysis, I will point out the connection of the funeral poems with the classic literary patterns. At the end of my study anthologies will be analyzed from the perspective of representational gestures appearing in death poems. The poems include the representation of the departed and the weeping community as well. The poems emphasize the most important moments of the departed, his turning point events, the characteristics of the individual that are worthy of recognition and praise, his merits or just the important historical events of the given era. At the same time the micro and macro-structure related to the 17th century intelligentsia is drawn from the varied composition of the volumes, as well as the connection of the people living in Debrecen with the other members of the diocese. The lyrical speakers say goodbye mostly on the behalf of the community (family, friends, school, church, home) interpreting death as a collective loss.

Keywords: Neolatin poetry, occasional poetry, death poetry, tradition, representation

DOI: [10.37415/studia/2021/1-2/235-252](https://doi.org/10.37415/studia/2021/1-2/235-252).

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

